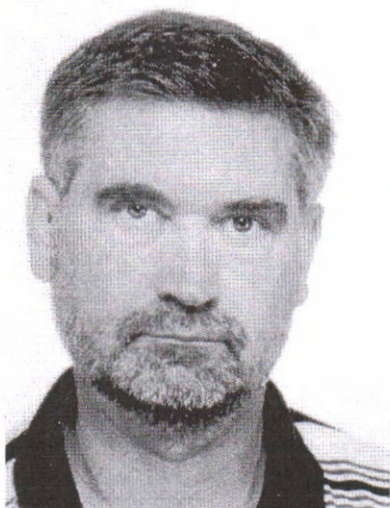

IN MEMORIAM

IVAN IVAS
(1953. – 2006.)

Branko Vuletić
Filozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska

Napustio nas je kolega i prijatelj dr. sc. Ivan Ivas, izvanredni profesor na Odsjeku za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Ivan Ivas rođen je u Osijeku 17. listopada 1953. U rodnome gradu završio je osnovnu školu, gimnaziju i nižu glazbenu školu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je fonetiku i engleski. Još kao student pokazao je veliku nadarenost. Zanimao se za posve novo područje stilistike – politički govor. Njegova diplomatska radnja "Ideološki diskurs" bila je tako dobra da je u cijelosti objavljena, što se do tada nije dogodilo. Zanimanje za politički govor pokazao je i na poslijediplomskom studiju fonetike, koji je završio 1983. izradom magistarske radnje pod naslovom "Stilistika političkog govora". Od rujna 1983. radi kao

asistent na Katedri za estetsku fonetiku i ortoepiju hrvatskog jezika na Odsjeku za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorsku radnju pod naslovom "Izričajna jezgra u hrvatskom jeziku" obranio je 1993. Za docenta je izabran 1998., a za izvanrednog profesora 2003. godine. Bio je član uredništva časopisa "Govor" i "Medijska istraživanja". U uredništvu "Govora" dugo je godina bio tajnik uredništva. Bio je i dugogodišnji član predsjedništva Odjela za fonetiku Hrvatskog filološkog društva. Umro je u Zagrebu 15. kolovoza 2006.

Kao asistent Ivan Ivas zanimao se za istraživanje političkog govora. Nakon niza veoma vrijednih i zapaženih radova s tog područja, objavio je knjigu *Ideologija u govoru*.

U vrijeme nastajanja te knjige, a to su bile osamdesete godine prošlog stoljeća, u nas su se često mogli čuti zahtjevi za razumljivošću birokratskoga govora normativnih akata, zakona, govora prava, ekonomije ili politike. Ivas nas u svojoj knjizi upozorava da je to tek minimalni zahtjev: naime, traženjem samo razumljivosti, prihvaća se neravnopravnost u komunikaciji: oni koji trebaju

slušati i provoditi, jedino mole da odluke, naredbe onih drugih, budu razumljive. Stvarni bi zahtjev trebao biti: ne govoriti razumljivije, nego govoriti drugo.

Ono što Ivas naziva ideološkim govorom nije razgovor: sudionici u ideološkom govornom procesu nisu ravnopravni, pa tako taj govor i nije komunikacija – izmjenjivanje misli ravnopravnih sugovornika. Glavna je značajka ideološkoga govora izražavanje vrijednosti, i to apsolutnih vrijednosti: dobro ili zlo, bijelo ili crno, prijatelj ili neprijatelj, mi ili oni. Vrijednosti se zapravo izražavaju tako da se govornici predstavljaju kao članovi neke skupine; ništa drugo i nije važno, pa zato drugoga u ideološkom govoru zapravo i nema. Birokratizirana ideološka svijest negira misao: prepoznaje samo naučene oblike i one koji se takvim oblicima služe. Sve što je drukčije, prisvaja se i svodi na naučene uzorke ili se odbija.

Jedan je od zanimljivih postupaka ideološkoga govora imenovanje: imenovanje (ili preimenovanje) često je mistifikacija, jer stječemo dojam da nam se otkriva predmet, a ne tek njegovo mjesto u vrijednosnom sustavu govornika. Imenovanje je posebno opasno kada se društvene institucije, njihovi odnosi i uloge preimenuju jer se tako stvara privid društvenih promjena.

Figure su česte oznake poetskog i žargonskoga govora; međutim, ove su figure dijametralno suprotne: dok pjesnička figura svojom neočekivanošću usporava čitanje potičući asocijativna kretanja, žargonska figura ubrzava kretanje tekstem; budući da su žargonske figure očekivane, pa prema tome i neinformativne, ubrzano kretanje tekstem potpuno isključuje slušatelja iz primanja poruke.

Kao izlaz iz ideološkoga govora nudi se pjesnički i filozofski govor. Glavna je odlika tih govora izvornost, istinska kreativnost, nesvodljivost na postojeće uzorke. U pjesničkom i filozofskom govoru nije riječ ni o uporabi novih, drukčijih riječi, niti drukčijih obrazaca; riječ je o drukčijem načinu mišljenja, ili jednostavno: riječ je o mišljenju, dakle o onome čega nema u ideološkom govoru.

Najgora posljedica mišljenja i govorenja novog jest činjenica da govornik za zajednicu postaje bogohulnik, izopćenik, jer ne prihvaća postojeće uzorke, postojeće vrijednosti. Drugim riječima: svi su pjesnici prokleti, svi su filozofi opasni; jer se permanentna revolucija nalazi upravo u filozofiji i poeziji. A toga se boje svi vladari ovoga svijeta.

Zanimanje za stilistiku ideološkoga govora Ivas je poslije nastavio radom u znanstveno-istraživačkom projektu "Education for Peace – A Conflict Resolution Initiative for the Post-War Bosnia". Riječ je o praktičnoj primjeni teorijskih postavki ideološkoga govora u komparativnom istraživanju hrvatskih, srpskih i bošnjačkih udžbenika povijesti i književnosti u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini. Analiza diskursa u tim istraživanjima polazi od pretpostavke da je govor, posebno govor u javnoj upotrebi, izniman medij za konstruiranje društvene zbilje. Udžbenici iz povijesti očit su primjer medija kojima se stvara aktualna društvena zbilja pričanjem o povijesnim događajima. Takva pragmatička uloga udžbenika iznimno je važna, jer oni mogu izrazito

utjecati na aktualne društvene odnose i buduće događaje: društveni odnosi glavna su tema povijesnih priča, a udžbenici odgajaju mlade naraštaje za nasilno ili nenasilno rješavanje društvenih odnosa.

Analiza je pokazala da udžbenici povijesti ne samo da najčešće tematiziraju društvene sukobe, već i da načinom govora pojačano predočavaju čineve nasilja. Povijesna priča već time što je priča (mit) nepotpuna je, a često je i mitologizirana i ideologizirana, te gotovo uvijek prepoznatljivo usredištena, jer predstavlja događaje s aspekta *mi*. Takva perspektiva nužno proizvodi snažnu polarizaciju *mi – oni*, koja je polazište i cilj svakog ideološkoga govora, govora pripadnosti.

Ideologija u govoru bila je vrijedna, značajna, hrabra i u nas posve nova knjiga. Ona je jasno razotkrila svu neljudskost, bijedu i laž političkoga govora. Bila je hrabra, jer je nastajala u vrijeme kad je ideologizirana svijest bila još uvijek i jaka, i opasna, i osvetoljubiva. Ova je knjiga najavila, a mislim da još uvijek najavljuje, neka druga vremena, vremena istinske demokracije, vremena dijaloga. Govor Ivana Ivasa bio je kreativni govor filozofa i pjesnika: to je doista bio govor mišljenja.

Predložio sam kolegi Ivasu da uz manje tehničke izmjene iz knjige *Ideologija u govoru* učini doktorsku disertaciju. On to nije htio. Za njega je istraživanje političkoga govora tom knjigom bilo zaokruženo i on se uputio na druga područja. Odabrao je teži put. I napisao je doktorsku disertaciju pod naslovom "Izričajna jezgra u hrvatskom jeziku".

Ta je radnja posebno značajna i zanimljiva po tome što sustavno opisuje neke aspekte i neke funkcije intonacije u hrvatskom. U gramatikama hrvatskog jezika uobičajeno je da se pod naslovom prozodije opisuje samo prozodija riječi, dakle naglasci i zanaglasne dužine, dok se prozodija rečenice ili uopće ne spominje, ili se o njoj govori tek najkraće sa stereotipnim svođenjem intonacije na tri osnovna tipa: izjavne, upitne i usklične rečenice.

Jezgreno je isticanje vrsta govornog isticanja. Jezgra se može definirati kao izgovorna riječ, dakle kao akcenatska cjelina. Jezgra se u ovoj radnji određuje svojom fonetskom pojavnošću i svojom funkcijom. Jezgreni dio izričaja može biti obilježen udarom, tonskim akcentom, te posebnim rasporedom riječi, a mogu ga signalizirati i pokreti: mimika, geste i veći tjelesni pokreti. Jezgra ima važnu ulogu u strukturiranju i ujedno signaliziranju strukture jezično organizirane poruke. Jezgra uvijek zadržava svojstva neverbalnih znakova. U njoj se zapravo miješaju verbalne i neverbalne komponente, te je čine vrstom znaka na granici između jezika i ne-jezika. Isticanjem dijelova svojega govora govornik očituje svoj odnos prema kontekstu i situaciji. Značenja koja pridonose ukupnom smislu poruke pretežno izražavaju govornika, njegovo stajalište i njegove namjere, te pomažu sugovorniku da se orijentira u poruci. Pomaganje sugovorniku da se orijentira u poruci upućuje na važnu ulogu isticanja u prostornom ustroju iskaza. Isticanja, kao i intonacija u širem smislu riječi, premašuju linearnost jezične organizacije: govorno oblikuju jezični iskaz i prilagođavaju ga našoj percepciji.

Ježgrenje koje signalizira sintaktičku strukturu i propušta jezično jaka značenja riječi, dakle akcentogene riječi, očekivano je, pa prema tome i redundantno. Prave su ježgre isticanja kontekstualna i situacijska isticanja. Jezgru u njezinom pojavnom obliku Ivas smatra indeksom ključnog zaokreta u planiranju i izvedbi izričaja. Jezgra zatvara krug između verbalnih i neverbalnih govornih sredstava, jer izvorno neverbalnim sredstvima upozorava na simultano verbalno sredstvo – riječ koja se ističe. Unutar govora, shvaćenog kao višekanalno komunikacijsko sredstvo, ježgreni je isticaj autoreferencijsko sredstvo, jer jednim govornim znakom (udarom, akcentom, gestom, pokretom) pokazuje simultano postojeći drugi govorni znak (riječ, jezičnu organizaciju).

Doktorska radnja Ivana Ivasa vrijedan je znanstveni doprinos i fonetici i kroatiistici. U njoj se svestrano eksperimentalno istražuje jedan aspekt govorne organizacije iskaza, koji je do sada u nas bio ili posve zanemaran ili tek općenito naznačivan bez detaljnijih opisa. Ova radnja otvara putove novih istraživanja ne samo isticanja, nego i općenito govorne organizacije rečenice u hrvatskom jeziku.

U daljnjem znanstveno-istraživačkom radu Ivan Ivas nastavio se zanimati za prozodiju rečenice te za razne aspekte javnog govorenja. Tako u radu "Prozodijska transkripcija i interpretacija teksta" Ivas daje pregled različitih prozodijskih transkripcija te predlaže užu i širu transkripciju, koje bi se mogle upotrijebiti za pripremanje izvedbe teksta. Važan je oblik izvedbe teksta njegov prozodijski dizajn, tj. raspoređivanje teksta u intonacijske jedinice i isticanje najvažnijih riječi u intonacijskoj jedinici. Prozodijska organizacija teksta nije samo pouzdan pokazatelj shvaćanja smisla teksta, nego može biti i sredstvo za izražavanje smisla teksta. Izvan njezine znanstvene uloge u fonetici i fonologiji mogle bi se razlučiti i tri moguće primjene: hermeneutička, izvodačka i pedagoška. Hermeneutička uloga govori o pronalaženju i fiksiranju smisla bilježenjem jedne od više mogućnosti prozodijskih interpretacija nekog teksta, izvodačka uloga znači pripremu za izvođenje teksta drugima, a pedagoška se ogleda u učenju čitanja i drugih oblika izvedbi tekstova te se rabi za kritičku analizu i ispravljanje izvedenog.

U radu "Govorni fraktali" Ivas nastavlja razvijati filozofski pristup problemima govornog izraza, koji je počeo u svojoj knjizi *Ideologija u govoru*. Neke od osnovnih pojmova teorije kaosa (otvoreni sustav, oscilator, atraktor, samosličnost i fraktal) primjenjuje na govor te na njegovu stilističku analizu. Analizom različitih vrsta govora Ivas pokazuje da se slične strukture mogu pojaviti u govorima (tekstovima) različitih namjena, te da su u govoru neizbježne strukture i procesi koje teorija kaosa pronalazi i istražuje u makro i mikrosvijetu.

Kolega Ivas marljivo je pratio najnoviju literaturu; o tome jasno govori i podatak da njegova bibliografija sadržava dvadesetak prikaza različitih knjiga s područja stilistike, komunikacije, govora, retorike, neverbalne komunikacije, semantike. U svojim se radovima pozivao na najsuvremeniju literaturu, časopise i knjige objavljene u proteklih nekoliko godina. O svojem je praćenju literature obavještavao i druge kolege. Redovito mi je donosio bibliografske podatke ili

čak preslike radova koje je pročitao, a pretpostavljao je da bi me mogli zanimati. Mislim da je obavio velik posao i nabavljajući nove knjige za knjižnicu Odsjeka za fonetiku.

Napisao je kritičke osvrtne i na nekoliko mojih knjiga. Posebno me dirnuo njegov prikaz knjige *Fonetika pjesme*; taj je prikaz napisao s velikim razumijevanjem i ljubavlju, i na tome sam mu osobito zahvalan.

Kolega Ivas imao je mnogo planova: puno je toga htio učiniti. Za najnoviji znanstveno-istraživački projekt koji smo zajednički trebali započeti ove godine predložio je nekoliko tema.

Namjeravao je istraživati mogućnost primjene raznih analitičkih pristupa javnome govoru posredovanom masovnim medijima, a naročito mogućnost primjene na osnovne govorne znakove, koji bi se mogli obuhvatiti terminom *prozodija*. Osim tradicionalnih pristupa, retoričkih i stilističkih, predlagao je također sociolingvistički i etnografski pristup, te naročito analizu razgovora (CA, *Conversation Analysis*), kritičku analizu diskursa (CDA, *Critical Discourse Analysis*) te noviju retoričku kritiku.

Motiv za takvo istraživanje vidio je u mogućoj primjeni rezultata u povećanju stupnja medijske pismenosti i komunikacijskih vještina kao jednog od najvažnijih uvjeta kvalitetne komunikacije. U procesu globalizacije kvalitetna ljudska komunikacija jedan je od osnovnih uvjeta ekološki i bioetički opravdanog održivog razvoja. Motiv je i to što većina dosadašnjih pristupa (s iznimkom etnografskih) nije mnogo pozornosti obraćala izvanjezičnim i uzjezičnim znakovima u govornoj komunikaciji, a to se slaže s kritikom tih pristupa da nedostatan u obzir uzimaju kontekst/situaciju analiziranog dijela govora, naročito šire, sociopolitičke kontekste, koje nije lako otkriti u jezičnim znakovima.

Namjeravao je provesti i široko ispitivanje govorne stilistike u razumijevanju i interpretaciji pisanih tekstova. Poticaj za to istraživanje niska je razina kulture javnoga govorenja (razgovora, monoloških nastupa, čitanja naglas), ali i sve slabija čitateljska aktivnost novih naraštaja. S jedne strane, to je posljedica nedovoljnog rada na jezičnim, naročito govornim komunikacijskim vještinama od osnovne škole nadalje. S druge strane, to je i utjecaj novih medija interpersonalne i masovne komunikacije, koji navikavaju na slikovnost i veoma kratke i intelektualno nezahtjevne tekstove.

Htio je pokazati da je razvijanje komunikacijskih vještina, naročito u dva jezična medija – govorenju i pisanju, uvjet intelektualnog razvoja. Na razvijanju komunikacijskih vještina inzistiraju i suvremene teorije učenja, koje tvrde da škole ne trebaju učenicima davati gotovo znanje (podatke), nego ih učiti načinima pronalazjenja i provjere informacija i komuniciranja znanja.

Govorna izvedba napisanog teksta, u kojoj važnu ulogu imaju intonacija i ritam, pokazatelj je razumijevanja i tumačenja tog teksta. Izvedba neprimjerena jezičnoj organizaciji teksta može biti pokazatelj nerazumijevanja, odnosno krivog ili nedostatnog tumačenja teksta. Nesnalaženje u pisanom tekstu odbija učenike

od čitanja, smanjuje uporabu udžbenika, otežava primanje i razmjenu informacija te tako usporava njihovo napredovanje u obrazovnom procesu.

Svoj znanstveni rad i svoju veliku erudiciju Ivan Ivas uspješno je pretočio u nastavu. Samostalnim oblikovanjem novih kolegija "Hrvatski dijalekti", "Prozodija rečenice", "Neverbalna komunikacija" i "Govorništvo" te velikim obogaćivanjem kolegija koje je preuzeo od drugih kolega ("Govor masovnih medija" i "Stilistika") znatno je unaprijedio nastavu fonetike na Odsjeku za fonetiku i nastavu općih predmeta na Filozofskom fakultetu. A sve je radio tiho, nenametljivo. Tek sad kada je otišao, postali smo svjesni koliko je puno i samopožrtvovno radio i koliki je veliki dio nastave vodio.

A u životu je morao prijeći mnoge prepreke. Oni koji se nisu suočili s takvom situacijom, vjerojatno jedva mogu zamisliti s koliko se teškoća susreće mlad čovjek koji mora napustiti toplinu i sigurnost roditeljskog doma i započeti studij u stranome gradu. A kako je tek teško promijeniti sredinu i u drugom gradu nastaviti radni vijek, i ostvariti osnovne pretpostavke za normalan obiteljski život.

I u profesionalnom životu trebalo se suočiti s raznim nedaćama. I to od samoga početka! Kada je kolega Ivas napisao magistarsku radnju, ukazala se mogućnost da bude izabran za asistenta na Odsjeku za fonetiku, jer je profesor Petar Guberina upravo otišao u mirovinu. Tročlano Povjerenstvo napisalo je pohvalan izvještaj o njegovoj radnji i ja sam mu javio da dode u Zagreb na završni čin javne obrane, što je trebalo biti poslijepodne nakon sjednice Znanstveno-nastavnog vijeća. Nisam niti slutio da se spremaju neočekivane komplikacije. Dekan odbija prihvatiti izvještaj Povjerenstva o pozitivnoj ocjeni magistarske radnje, jer je u Povjerenstvo naknadno izabran i četvrti član. Pokušavao sam dekana uvjeriti da izvještaj ne bi bio drukčiji ni s četvrtim članom, i da bismo ga sigurno uključili u rad Povjerenstva da smo to znali; a da imam pismenu odluku Vijeća o tročlanom Povjerenstvu. Dekanov me odgovor zaprepastio: rekao je da je dokument, koji je on sam potpisao, bezvrijedan, jer u zapisniku piše drukčije. Takvu birokratsku logiku i njezinu upornu obranu, nisam očekivao. I počelo je gotovo jednosatno natezanje. Objašnjavao sam Vijeću da kandidata namjeravamo na sljedećoj sjednici predložiti za izbor u asistenta, te da će odgoda jako produžiti taj izbor, a da nije nevažna ni činjenica da je kandidat doputovao iz Osijeka i da istoga dana očekuje obranu radnje. Dekan je bio neumoljiv, i bio je siguran da ima pravo. Rješenje je omogućio sam kolega Ivas. Njemu je, naime, odobrena radnja pod naslovom "Stilistika ideološkog diskursa", a kako se njemu taj naslov nije svidio, promijenio ga je u "Stilistika političkog govora". Tajnik Fakulteta tada je predložio da se situacija riješi po hitnom postupku: da se odobri nova tema, izabere Povjerenstvo od tri člana, koje će procijeniti radnju, te da se odmah i raspravlja o izvještaju, koji je već bio napisan i predočen Vijeću. Ova je birokratska zavrzlama zadovoljila dekana, a poduprli su je i svi drugi članovi Vijeća, jer se na takav način ipak zadovoljila i logika i pravda. Promjena termina – "Stilistika ideološkog diskursa" u "Stilistika političkog govora" – značila je i promjenu stvari: za ideologiziranu birokraciju to

je bila posve druga radnja. Birokracija je bila pobijedena birokratskim sredstvima: ona nije mogla prihvatiti drukčije mišljenje, jer ga jednostavno nije mogla razumjeti. A upravo o ideologiziranom birokratskom stajalištu, koje ne može razumjeti drukčije mišljenje, govorio je poslije kolega Ivas u svojoj knjizi *Ideologija u govoru*.

Druga teškoća u profesionalnoj karijeri zadesila je kolegu Ivasa prigodom izbora za docenta. Do tada je vrijedila praksa da je za izbor u zvanje docenta dovoljno obraniti doktorsku radnju; međutim, došla su vremena kada su se uvjeti za izbor počeli mijenjati. Za izbor u zvanje docenta trebalo je imati jedan znanstveni rad objavljen (ne napisan ili prihvaćen za objavljivanje) nakon obrane doktorske radnje, a koji nije u vezi s radnjom. I opet je kolega Ivas bio žrtva iznenada promijenjenih propisa; i tako je izabran za docenta tek 1998., pet godina nakon što je obranio doktorsku radnju. A njegove reakcije na to nije bilo: nije bilo ljutnje, bijesa, nije bilo pitanja zašto se to događa baš njemu. On nije bio od onih koji su sigurni da uvijek imaju pravo i koji svoje pravo žele ostvariti na svaki način. Njegove su reakcije uvijek bile blage, neprimjetne. Nikada nije govorio o svojim problemima, ma kako teški oni bili.

Sjećam se jednog od naših zadnjih susreta. Upravo se bio vratio iz Splita sa skupa Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku. Donio mi je zbornik prethodnog skupa, poseban otisak svojeg rada, program najnovijeg skupa. Uvijek je obavještavao kolege o stvarima za koje je mislio da ih mogu zanimati. Posljednji put sam ga vidio pred ljetne praznike. Pozvao me da ga najesen posjetim u njegovu domu u Zagrebu, koji je dugo uređivao.

Objektivni podaci o kolegi Ivasu i njegovu radu, ma koliko značajni bili, nikako ne smiju i ne mogu zasjeniti njegovu drugu dimenziju, njega samoga, njegovu ljudskost, njegovu dobrotu. Njega je bilo ugodno susretati i s njime razgovarati. Od njega nikada nisam čuo nijednu ružnu riječ. A njegova pristojnost nije bila površinska, samo za vanjsku uporabu; ona je bila iskrena, prava, ljudska. Siguran sam da nije znao ni misliti loše o drugima. Bio je blag i dobar, pun razumijevanja, čak i prema onima koji to nisu zasluživali. Bio je dobar čovjek.

Hvala ti, Ivane, što si bio s nama. Hvala ti nadasve na dobroti koju si u sebi nosio, pa si tako i druge poticao da uz tebe budi bolji.